

Ա. Ս. ՄՆԱՑԱԿԱՆՅԱՆ

ԶՐՈՒՅՑ ՎԱՆԱԿԱՆԻ ԵՎ ՀՐԱԾՔԻ ՄԱՍԻՆ*

Զրույց է սա հին ու ավանդական՝
Քաղված դարավոր մի հնմաշ գրքից.
Տարիներ առաջ կար մի վանական,
Ու չէր հավատում նա սուրբ հրաշքին:

Վշտոտ ու տխուր երկնքից լազուր
Ագռավն էր անցնում արյունոտ կտցով,
Եվ բուն էր միայն իր կոնչոցով
Գիշերային լուռ խավարը խզում:

Աշխարհը Հայոց արնով էր պատել՝
Ծիրմի պես տխուր ու չարագուշակ,
Ցցվել էին վեր լոկ ավերաշարք
Տճակներ լքված ու քանդված պատեր:

Յրիվ էր եկել ժողովուրդն անտեր
Լեռներումն իր սեպ ու երկնակարկառ,
Որ այնտեղ բոցած խարուկներով վառ
Հայոց արևին կրակ հայթայթեր:

* Տպագրության ներկայացվող այս երկու քերթվածները քաղված են 1842—1848 թթ. Ռուսիցիայում գտնվող սովետական ուսումնական ուսումնականների ճամբարներում գրված մի հայ ուսումնականի անտիպ տետրակներից, որոնք ժամանակին պահ էին տրված ռուսիական թեմի առաջնորդ տ. Վազգեն վ. Պալեյանին: Վերջերս Ամենայն Հայոց Վեհափառ կաթողիկոս Վազգեն Ա-ն իր գլխոցներում հանդիպելով այդ բանաստեղծություններին, իր մտտ հրավիրեց նրանց հեղինակին և կամեցավ շուրջ քառորդարյա պառակալությունից հետո ճշված ստեղծագործություններից մի երկու նմուշ հրատարակել «Էջմիածին» ամսագրում:

Բանաստեղծությունների հեղինակը՝ նախկին ուսումնական, այժմ Մաշտոցի անվան Մատենադարանի գիտ. աշխատող Ասատուր Մնացականյանն է: «Սուտ էր...» բանաստեղծության մեջ հիշատակված Գ. Թովմասյանը՝ հեղինակի համագյուղացին (Ոսկեվազ գյուղից), մանկության և գերության ընկերն էր, որը գերությունից ազատվելուց հետո նույնպես վերստին մասնակցեց պատերազմական գործողություններին և ընկավ Բուդապեշտի ազատագրման համար մղվող դաժան մարտերում...

Գերության մեջ Գ. Թովմասյանն ստեղծել է փայտի փորագրության մի ուշագրավ աշխատանք («Սասունցի Գավիթ»), որը փրկվել է ռուսիական գաղութի ջանքերով և այժմ, որպես Ռիչատակ, պահվում է նրա հարազատների մոտ: Ներկայացվում է լուսանկարը:

Քանդակի ներքև գրվել է՝ Սասունցի Գավիթ, իսկ նրա կողքի երեսի վրա՝ Գործ՝ ուսումնականի նրա. Գուրգեն Թովմասյանի IV—V 48 թ. Տիմիշուարա: 8-րդ երեսի վրա՝ Սասնի քանդակն է, իսկ 4-րդի վրա՝ նվիր ռուսիական մատենադարանին: Չորս կողմը քսուղականապարդ է:

Որ դաժան ցրտից չպրթարթային
Աստղերն էլ հայոց երկնքից կապույտ,
Ու եղնիկները ժայռերից թափուր
Գահալիժներով անդունդ չերթային:

Կույ չեկած մի խուլ, անմատույց վանքում
Խորհում էին լուռ հովիվ ու դպիր
Եվ տխուր, տխուր դեմքով անծախտ
Աղոթում էին ու խաչակնքում:

Ու հույս էր տալիս մեկը մյուսին,
Մեկը մյուսին համոզում հաստատ,
Թե կիջնե՞ շուտով երկրին Հայաստան
Հրա՛ջքը լույսի:

Ջրույց է սա հին ու ավանդական՝
Քաղված գրչագիր մի հիշատակից.
Այն տխուր վանքում կար մի վանական,
Ու չէր հավատում նա այդ հրաջքին:

Նստած էր մի օր վանականն այդ լուռ
Վանքի պարտեզում, մի ծառի ներքո,
Երբ դյուրեց նրան ջինջ ու քաղցողուր
Ջայնովն իր անտես թռչնիկ մի երգող:

Մոռացավ աշխարհ, հոգս ու հոգնություն,
Մոռացավ նույնիսկ նա ինքը իրեն,
Եվ կյանքը փոխվեց մի ակնթարթում:
Իսկ թռչնիկն անտես, թռչնիկն անանուն
Թռավ ոստից-ոստ, թռավ ծառից-ծառ
Ու գնաց հեռու երգովն իր պայծառ:

Հետևեց նրան վանականը լուռ,
Ինչպես թիթեռը կրակի բոցին,
Ու մեկը դյուրեղ, մյուսը հյուս
Այդպես գնացին...

Երբ մի անտառում վանականն այն մեծ
Հանկարծ ընդհատված դալայլից հետո
Սթափվեց տխուր և արահետով
Դարձավ անապատ՝ գիշե՛ր էր արդեն:

Եվ ուշ էր արդեն.
Քնել էին լուռ խցերումն իրենց
Միաբանները՝ դռները փակած:
Իզուր էր բախում դարբասը նա մեծ,
Իզուր էր կանչում՝ «Ժամկո՛չ, դուռը բաց»:
Սպասեց այդպես մինչև առավոտ,
Իսկ առավոտյան, մշուշում կապույտ,
Մտնեցավ նրան մի ձեր անծանոթ
Ու հարցրեց անփույթ.
— Ո՞վ ես, բարեկամ:
— Ե՛ս, մի վանական:
— Իսկ ի՞նչ ես ուզում:
— Խցիկս մտնել, ընկերներինս մտա:
Երեկ դյուրեղեցի ինչ-որ դուրեկան
Թուշունի երգով,

Գնացի մինչև անտառը մթին
Ու երբ ետ դարձա՛ անապատ եկա,
Փակված էր արդեն դարբասը նիզով,
Եվ ուշ էր արդեն:

Ապշեց ձերունին:
— Այստե՛ղ, ո՞վ եղբայր, չի՛ ասարում հիմա
Ո՛չ մի վանահայր, ո՛չ մի վանական,
Ու չի էլ սպրեղ, հիշում եմ որքան.
Իսկ ես՝ ճիշտ ութսուն տարի եմ ահա
Այս հին տաճարում
Իմ կյանքը վարում:

Ապշեց այդ խոսքից վանականն էլ մեր...
Ու շա՛տ նայեցին իրար երեսի,
Փորձեցին իրար նոր-նոր հարցերով,
Բայց չհասկացավ մեկը մյուսին՝
Մեկը մյուսին հիմար կարծելով...

Ջրույց է սա հին ու ավանդական՝
Քաղված գրչագիր մի հիշատակից,
Ծատ դարեր առաջ կար մի վանական,
Ու չէր հավատում նա սուրբ հրաջքին:
— Եվ, ով ձերունի, խնդրում եմ,—ասաց
Վանականն անել մղձավանցի մեջ,—
Այս ծանոթ ու հին դարբասն իմ դեմ բաց,
Հետո՛ կլռեն կասկածանք ու վե՛ճ:

Կտեսնես այնտեղ իմ ընկերներին,
Որ պիտի հարցնեն, թե ո՞ր էի ես:
Վանահայրն էլ ինձ գուցե չների,
Որ դուրսն եմ քնել անառակի պես:

Կամ ո՞վ իմանա, գուցե մերոցից
Դու մեկն ես՝ գաղտնի շորերդ փոխած,
Որ ինձ ենթարկես հարցի ու փորձի՝
Գիտնալու, թե ես ո՞ր էի փախած:

Աստվածդ սիրես, հոգնել եմ սաստիկ,
Ինձ մի՛ չարչարիր, ո՞վ էլ որ լինես,
Փրկի՛ր խաղերից այս չարաբաստիկ,
Գուռը բա՛ց արա, թո՛ղ որ մտնեմ ներս:

Ընդառաջ գնաց ձերուկը նրան,
Ու ճռռաց դուռը կրունկի վրա...
... Դատարկ էին, լուռ խցիկներն ամեն,
Ու լքված, կարծես, յոթը դար առաջ.
Գրանց փոշեպատ մթին խավարում
Սարդերն էին մեզ
Իրենց ոստայններն աջ ու ձախ փռած
Ջանձրորեն պարում,
Ու մեկ էլ՝ քամին...

Սարսուռն էր պատել խեղճ վանականին...

Ու նայում էին իրար երեսի,
Ստուգում իրար նոր-նոր հարցերով,

Ու չէր հասկանում մեկը մյուսին՝
 Մեկը մյուսին հիմար կարծեղով:
 Գալիս են խմբվում մարդիկ նորանոր,
 Քննում են նրան, ճգնում են իզուր,
 Անունն են հարցնում նրան վանահոր,
 Վանականների անուններն ուզում:
 Ու խոսում է նա տխուր ու մոլոր
 Ու թվում է նա անուններ քազում
 Ու շնչում է նա կարծես երազում...

Ջրույց է սա հին ու ավանդական՝
 Քաղված գրչագիր մի հիշատակից:
 Ծատ դարեր առաջ կար մի վանական,
 Ու չէր հավատում նա սուրբ հրաշքին:

— Բերե՛ք,—ասում է վանականը այդ,—
 Մատյանը վանքի, իմ միակ վկան,
 Ի՞նչ է կատարվում, չգիտեմ ես արդ,
 Մի՞թե այնտեղ էլ հետքերս չկան:

Մատյանը դեռ կար.
 Թերթում են երկար
 Եվ մաշված ու հին մի թեղու՜ լուս
 Գտնում են նշված անուններն ամեն՝
 Գրված իրենցից... յոթը դար առաջ:
 Գտնում են նույնիսկ անունն էլ նրա,
 Այս ծանոթությամբ.
 «Էր նա վանական,
 Կորակ պատահմամբ,
 Ու չէր հավատում նա սուրբ հրաշքին...»

Այնժամ ապշեցին թուրրը մեկեն,
 Ու տեսան, ինչպես հանկարծ ճերմակեց

Այն վանականի միրուքը սաթե,
 Զովեց դեպի վար, որպես այրձաթե
 Հազար թեկերն լուսեղեն մի խորձ,
 Ու գետին ընկավ հառաչով տխուր,
 Առավ մի բուռ՝ հո՛ղ վանականը այն,
 Ծուրթերին սեղմեց ճիշով բարձրաձայն
 Ու առաջ այսպես.
 — Ների՛ր ինձ, մայր հող, հավատում եմ
 քեզ...

Ապա փոքրացավ մարմինը նրա,
 Փլվեցին մեկ-մեկ ոսկրերը ներսում,
 Գալարվեց ընկավ նա հողի վրա,
 Միրուքը ճերմակ փոխարկվեց լույսի,
 Եվ առատացող իր թեթև լույսում
 Լուծվեց վանականն անվորդով, անցավ.
 Փոխարկվեց լույսի, ցնդեց, վերացավ...
 Ջարմանքը մնաց նրա փոխարեն
 Եվ տողերը այս՝ այն հին մատյանում.

«Էր նա վանական՝
 Կորած պատահմամբ...
 Գտնվեց ուղիղ յոթը դար հետո,
 Հավատաց հողին, հրաշքին, լույսին
 Եվ փոխվեց լույսի...»

Ջրույց է սա հին ու ավանդական՝
 Քաղված դարավոր մի հնմաշ գրքից:
 Արի՞նչի երկիր, հող իմ հայրական,
 Ջավակն եմ ես քո լուսե հրաշքի:

2/12 1948 թ.
 Կարաֆաթ
 (Ռազմագերիների ճամբար)

Ս Ո Ւ Տ Է Ր...

Ընկերոջս՝ Գ. ԹՈՎՄԱՍՅԱՆԻՆ

Սո՛ւտ էր, եղբայր, տեսիլքն այն, որ ինձ տեսար գերվելիս
 Կամ ճամփեքին գերության՝ ուժից ընկած ու փոշոտ,
 Սո՛ւտ էր, եղբայր, երբ տեսար ինձ՝ կարոտից այրվելիս,
 Դեմքս մռայլ ու տխուր ու հայացքս մշուշոտ:

Սո՛ւտ էր, եղբայր, երբ տեսար ինձ՝ մահամերձ ու հյուծված
 Մեռնողների շարքի մեջ, որպես շնչող մի կմախք,
 Սո՛ւտ էր, եղբայր, երբ տեսար հոբո՞ղ արցունքից դեմքս թաց,
 Մահը թառած ուսերիս՝ բուխ նման թևը կախ:

Սո՛ւտ է, ընկեր սիրելի, որ դեռ գերի եմք հիմա,
 Եվ շողում են մեզնից վեր օտար արև ու լուսին,
 Սուտ ես և դո՛ւ, որ նստած ահա տխուր իմ դիմաց,
 Մտորում ես անընդհատ ինձ հետ մեկտեղ-միասին:

Սո՛ւտ եմ և այս սրատամ ժանգոտ լարերն ամրապիրկ,
 Որ մեր ճամբարն են զատում դրսի ազատ աշխարհից,

Սասունցի Դավիթ

Մո'տ է և այն, որ հիմա մերոնք տանը հանդարտիկ
Արտասպում են ու սգում սրտամորտք վշտերից:

Տե'ս, փոփած է իմ առաջ Թրիլիսին արևոտ'
Տարիների ու սիրո ճոխ պատմութանն ուսերին.
Արծաթ Քուռն է գալարվում իր ոտքերի փոշու մոտ,
Որպես երկրորդ անեղծված Ծիր-Կաթնային լույսերի:

Տե'ս, գարուն է վերստին, ծաղկած ծառերն են շողում,
Ցնցուղելով իրենց քույրն անձրևորեն ամենուր,
Տե'ս, գարունից էլ պայծառ տիեզերքն է ողողում
Ծով հնալքը կույսերի' որպես ցնորք, որպես հուր:

Օ', աղջիկնե՛ր, աղջիկներ, դուք օձիրան ու ճկուն,
Սիրտս ինչքա՞ն է նախանձել մայրերին' ձեր կոխուռած,
Ու որքա՞ն է թովքը ձեր իմ աչքերից խել քուն
Կամ ձիգ տվել ինձ անքուն պողոտայից-պողոտա:

Տե'ս, վազում եմ ես կրկին կարոտներով լեկի-լեցուն,
Քանուն տված սև մազերս ու փողպատս ծածանվող,
Որ դասերս մոռացած ու նրա հետ թևանցուկ,
Դաւթի լեռոր քարձրանամ ծաղկամացառ կաճանով:

Տե'ս, խնդում է նա նորից, չարանճի մանկան պես,
Խփում է ինձ ու վազում, որպես վայրի եղջերու,
Տե'ս, իր թևից բռնելով, կատակել եմ ուզում ես,
Բայց փախչում է նա նորից' հեռվում ծաղիկ փնջելու...

Սո՛ւտ էր, եղբայր, տեսիլքն այն, որ ինձ տեսար գերվելիս
կամ ճամփեքին գերությանն և՛ ուժասպառ, և՛ փոշոտ,
Սո՛ւտ էր, եղբայր, երբ տեսար ինձ՝ կարոտից այրվելիս,
Դեմքս մտայլ ու տխուր ու հայացքս մշուշոտ:

Դա երագ էր մի մթին, ծանր կոշմար ու ցնորք.
Չի՛ արտասվել իմ հոգին արևի տակ դեռ տրտում,
Տե՛ս, քայլում ենք ես ու նա Երևանից դեպի Նոյք,
Իր երբ իջնի երեկոն, կրկին դառնանք դեպի տուն:

Կրկին վառենք լույսը մեր, մտենք շուրջը սեղանի,
Կարդանք Տերյան, Վարուժան, Սիամսանթո ու Դուրյան,
Մինչև քունը ծրարե իր աչերը գեղանի,
Դառնան երագ ու տեսիլք կարոտները մեր բուրյան:

Իսկ վաղորդյան թարմ օդում, երբ սարյակը ճովողն,
Երբ ծիտիկներն արթնացած երգեն բազմած թթենում,
Կրկին ծպտան իմ առաջ իր բիթերը խաղողն,
Լցնելով իմ հոգու մեջ մի քաղցրատանջ խենթություն:

Ու դուրս ելնեմ ես տնից, գործի զնամ երգելով,
Սուրբ էջերը համբուրեմ մատյանների ձեռագիր,
Որ գրուցեն հոգուս հետ՝ դրվագներով սիրտ գերող
Հանճարները մեր անցյալ, գուսանները տարագիր:

Որ խոյանա իմ առաջ Նարեկացին՝ որպես սար,
Դարերի մուժն իր բաշին, կրծքին տավիղ հոգնաղի,
Որ Մասիսը մեր տեսնեմ Աստծու գահին հավասար,
Եվ ի՛նքն՝ Աստված նախանձն մեր սրտարույն ծիծաղին:

Որ շնջան նախնիքս ինձ շրթունքներով հուր բոցի,
Երկինքն ի վար թավալած բաժակները դառնության,
«Մենք շանթեր ենք—երկնված Ազատության հնոցից,
Անմատույց է մեր հոգին շրթաներին բռնության...»:

Սո՛ւտ էր, եղբայր, տեսիլքն այն, որ ինձ տեսար գերվելիս
կամ ճամփեքին գերության՝ քրտնաթաթախ ու փոշոտ,
Ցնորք էր այն, որ տեսար ինձ կարոտից այրվելիս,
Դեմքս մտայլ ու տխուր ու հայացքս մշուշոտ:

Սուտ է և այն, որ հիմա, սրտի անմար դողոցով,
Ես գրիչս եմ թաթախում հույզերիս ծով կարոտում,
Չէ՛ որ գուցե հենց հիմա, ես, Աքովյան փողոցով,
Անհոգ մի երգ շուրթերիս, շտապում եմ դեպի տուն...

8 ապրիլի 1949 թ.

ՏԻՄԻՇՈՒՐԱ

(Ռազմագերիների ճամբար)

